

Başvuru: 12.03.2018

Kabul: 28.05.2018

Atf: Saygılı, Serdar. "Gerçekliğin Duyumsal İnşası Sürecinde Metafiziksel Olabilirliğin Radikal Reddi Meselesi ve Ernst Mach". *Temaşa Felsefe Dergisi*, 9 (2018), 88-108.

Gerçekliğin Duyumsal İnşası Sürecinde Metafiziksel Olabilirliğin Radikal Reddi Meselesi ve Ernst Mach

Serdar Saygılı¹

Öz

Ernst Mach, pozitivist düşünce geleneğine önemli katkıları sağlamış öncü filozoflardan birisidir. O, deney içeriklerinin ötesinde bir dünyayı işaret eden tüm kavramları ve kuramları anlamsız kategorisine indirgeyerek yok saymıştır. Ona göre, doğru bilgi duyuşsal temelden yoksun metafizik düşünceden değil, duyuşsal olarak temellendirilen fenomenlerden meydana gelmiştir. Bu sebeptendir ki, metafizik önermeler, gözlem ve deneyin ötesinde var olan mistik bir hakikati kabul ettiğinden doğrulanması mümkün değildir. Mach, doğa bilimsel araştırmalarda mistisizme imkân sağlayan düşünce ve davranış ilişkilerinin gerçeklikten uzak metafizik teorilere neden olacağını belirtmiştir. O, metafizik teorilerin ise zamanla insanlığı felakete sürükleyeceğini ifade etmiştir. Zira insanlık tarihi metafiziğin kudret kazandığı zamanlarda ve toplumlarda korkunç olaylarla karşı karşıya kalmıştır. Mach, insanlık tarihinde metafizik düşünceler nedeniyle yaşanan zulümler karşısında metafizik düşünceyi hala benimseyen toplumları ilkelik ve barbarlık ile itham etmiştir. Ona göre, modern dünyada olması gereken düşünceyi metafiziğin anlamsız içeriğinden temizleyerek doğru bilgiyi duyuşsal temelde doğa bilimsel çizgiye taşımaktır. Böylece dünyaya ilişkin gerçek bilginin elde edilmesi mümkün olacaktır. Aksi takdirde insanlığın sonu felakettir. Nitekim Mach, bilim, felsefe ve metafizik üzerine geliştirdiği düşünceleri ile çağının sınırlarını aşarak etkisi günümüze kadar ulaşan farklı bir filozof olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ernst Mach, Bilgi, Bilim, Yanılgı, Metafizik

¹ Dr. Öğr. Üyesi Serdar SAYGILI, Erciyes Üniversitesi Edebiyat. Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim. Üyesi. serdarsaygili@erciyes.edu.tr

Ernst Mach and Issue Refusal Radical Possibility Metaphysical in Process Construction Sensation of Reality

Abstract

Ernst Mach is one of the leading philosophers made important contributions to the tradition positivist thought. He ignored that reduce to the categories meaningless theories and all concepts that point to a world beyond the experimental content. According to Mach happened that from phenomena based sensation not from thought metaphysics lacks basis sensation information right. Therefore, propositions metaphysical is not possible verification for accepting truth a mystical beyond experimentation and observation. Mach would be cause said that theories metaphysical distant from reality of behavior and thought enabling to mysticism in research scientific nature. Mach has stated that metaphysical theories will drag witchcraft humanity in course of time. Then history human have faced events terrible in society and at the time gain power of metaphysics. Mach, accused that barbarism and primacy societies embracing still thought metaphysical in the face of atrocities living by considerations metaphysical in the history human. According to Mach is bring to scheme scientific nature on basis sensation correct knowledge cleanse from the content meaningless of the metaphysics the thought should be in the modern world. Consequently, It will be possible to obtain of information real about the world. Otherwise is disaster the end of mankind. As a result Mach has become philosopher a different reaching our centennial the effect surpass the boundaries of the period with the thoughts developed on metaphysics and philosophy, science.

Keywords: Ernst Mach, Knowledge, Science, Misconception, Metaphysics

Giriş

Ernst Mach, çağımızın empirist düşünce geleneğine önemli katkılar sağlamış öncü filozoflardan birisidir.² Yaşadığı dönemde akustik, mekanik ve termodinamik başta olmak üzere bilimin farklı alanlarında önemli çalışmalar yapmış ünlü bir fizikçidir.³ Bir fizikçi olarak pozitivist düşünce içerisinde kendine yer edinen Mach, gerek klasik bilim anlayışına yönelttiği eleştiriler gerekse dönemin felsefi düşüncesinin serimlenmesine sağladığı katkılar nedeniyle düşün dünyamıza alternatif perspektifler sağlamış özgün bir filozoftur.⁴ Bir fizikçi ve filozof olarak kabul edilen Mach, yirminci yüzyılın önemli felsefi akımlarından birisi olan, Viyana Çevresi olarak da adlandırılan, felsefenin kuruluşuna öncülük etmiştir.⁵ Neopozitivist felsefe filozoflarından Moritz Schlick,⁶ Rudolf Carnap, Otto Neurath, Hans Hahn, Carl Hempel, Alfred Ayer gibi Viyana Çevresi'nin birçok düşünürü onun fikirlerinin etkisinde kalmıştır.⁷ Neopozitivist felsefe filozoflarının yansısı Albert Einstein,⁸ Niels Bohr⁹ ve Paul Feyerabend¹⁰ gibi yirminci yüzyıl felsefecilerini ve bilim insanlarını derinden etkilemiştir. Dolayısıyla bilimsel ve felsefi alandaki özgün düşünceleriyle tanınan Mach, başta neopozitivist felsefe çevresi olmak üzere kendinden sonraki birçok bilim insanı, filozof ve sanatçı üzerinde önemli etkiler meydana getirmiş bir filozoftur.

Öte yandan deneysel önermelerin deney içeriği ölçüsünde gerçekliği betimlediğini düşünen Mach, bilginin ve bilimin deney içeriklerine ilişkin çeşitli düzeylerdeki sınıflandırmalara dayanan önermelerden meydana geldiğini savunmuştur. Tikel olsun tümel olsun deney içeriklerini aşan, onların ötesinde bir dünyaya vurgu yapan her türlü kavramı ya da kuramı anlamsız kategorisine indirgeyerek yok saymıştır. Mach, böyle bir kendinde şey dünyasının varlığının önsel olarak kabul

² John Randall, Justus Buchler, *Philosophy An Introduction* (New York: Barnes&Noble Inc., 1942), 101.

³ John Losee, *A Historical Introduction To The Philosophy Of Science* (New York: Oxford University Press, 2001), 143.

⁴ Dominique Lecourt, *Bilim Felsefesi*, çev. Işık Ergüden (Ankara: Dost Kitabevi, 2013), 30-33.

⁵ Gürol Irzık, "20. Yüzyıl Bilim Felsefesi Tarihini Yeniden Yazmak", *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler* içinde (İstanbul: Legal Kitapevi, 2010), 33.

⁶ Gerald Holton, *Science And Anti Science* (London: Harvard University Press, 1993), 2.

⁷ Friedrich Stadler, "What Is The Vienna Circle? Some Methodological and Historiographical Answers", in *The Vienna Circle and Logical Empiricism*, ed. Friedrich Stadler (New York: Kluwer Academic Publishers, 2003), XIII.

⁸ John Wheeler, *Albert Einstein: 1879—1955* (Washington: National Academy of Sciences Press, 1980), 101.

⁹ Paul Feyerabend, *Science In A Free Society* (London: Lowe& Brydone Ltd. Press, 1978), 202.

¹⁰ John Preston, *Feyerabend: Philosophy, Science and Society* (Cambridge: Polity Press, 1997), 23.

edilmesi durumunda dahi bilimin ve dilin betimlediği şeyin o dünyaya ilişkin bir şey olmadığı belirtmiştir.¹¹ Ona göre, gerçeklik duyuşal temelden yoksun kendinde şeylerden değil, duyuşal olarak temellendirilen olgulardan meydana gelmiştir. Olgular birbiriyle düzenli ve tutarlı ilişkiler içerisinde olan duyuşlardan başka bir şey değildir. Belirli bir olgu hangi duyuşların ardıldığından oluşuyorsa bu olgunun düşüncesi aynı duyuşların tasarimsal olarak kavranmasından oluşmuştur. Tasarimsal olarak kavramlara dönüştürülen duyuşlar, deney içeriklerinin özetlenmesine ve deney içeriklerinden elde edilen doğru bilgilerin başka insanlara düşünce olarak iletilmesine yarayan araçlar durumundadır.¹² Bu sebeptendir ki, duyuşsal temelde gözlem verilerine indirgenmeyen bütün kavramların veya kuramların görünümüleri ne denli bilimsel olsa da metafizik bir yanılsama olmaktan ileri geçmesi mümkün değildir.¹³ Bu düşünce çerçevesinde tüm metafizik açıklamaları bilim ve felsefe alanından tamamen temizlemek isteyen Mach, geleneksel felsefenin bilim dışı tüm düşüncelerini tamamen yadsımıştır.¹⁴ Böylece duyuşal ve deneysel düzlemde denetleneme imkanı olmayan tüm metafizik düşünceyi bilimsel açıklama alanından arındırma amacına girişen Mach, dünyaya ilişkin doğru bilginin elde edilme sürecinde duyuşal zemine dayanan yeni bir paradigma inşa etmiştir.

Mach'ın pozitivist düşünce geleneği çerçevesinde metafiziği tamamen yadsıyan görüşleri hem çağında hem de çağının ötesinde birçok bilim insanı ve bilim filozofu üzerinde derin etkiler meydana getirmiştir. Buna karşın gerek kendi döneminde gerekse kendi döneminin ilerisinde felsefi argümanlarıyla yeterince tanınmamış ve tartışılmamış bir filozof olarak kalmıştır. Bu sebeptendir ki, Mach'ı, yirminci yüzyıl düşüncesinin en önemli felsefi akımlarından pozitivism ile neopositivism arasındaki kayıp halka olarak değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle onun felsefi düşüncelerinin yeniden farklı bağlamlar çerçevesinde tartışılması günümüz felsefi düşünce sistematığının gelişmesine, özgün felsefi fikirlerin oluşmasına ve mevcut problemlerin çözümlenmesine katkı sağlayacaktır.

1. Bilgi ve Yanılgı

Mach'ın üzerinde önemle durmuş olduğu konulardan birisi bilgi problemidir. O, bilgi problemi çerçevesinde 'Bilgi nedir?', 'Bilginin anlamı nedir?', 'Doğru bilgi nedir?' gibi sorulara cevap aramıştır. O, bu soruların cevabını duyuşal kaynak-

¹¹ Arda Denkel, *Düşünceler ve Gerçekler* (İstanbul: Doruk Yayınları, 2003), 507.

¹² Denkel, *Düşünceler ve Gerçekler*, 481.

¹³ Cemal Yıldırım, *Bilim Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012), 261.

¹⁴ Stathis Psillos, *Philosophy Of Science A-Z* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007), 147.

tan beslenen ve bilimsel araştırmalar neticesinde elde edilen veriler çerçevesinde bulmak istemiştir.¹⁵ Bilgi konusunda Aristoteles'e atıfta bulunarak "Bilgi tüm Şeylerin en önemlisidir" sözünü desteklemiştir.¹⁶ Bu bağlamda bilgiyi, insana her zaman doğrudan veya dolaylı olarak biyolojik yararı dokunan zihinsel bir yaşantı/deneyim,¹⁷ gelişmiş niteliklere sahip hayvanlarda ve insanda ortaya çıkan biyolojik ve fiziksel temelli bir kazanım,¹⁸ düşünsel düzlemde resmedilen kavramlar ile gerçek arasında en yüksek düzeyde sağlanan bir tekabül,¹⁹ gözlemlenebilen ve ölçülebilen faaliyetler ile ortaya çıkan hakikat²⁰ durumu olarak açıklamıştır.

Mach, bilginin tüm organizmaların yaşam döngüsünde kendiliğinden ortaya çıkacak sıradan bir özellik olmadığını belirtmiştir. Ona göre, doğal varlık alanında yaşayan her organizma aynı gelişmişlik düzeyine sahip değildir. Bazı organizmalar diğerlerinden daha gelişmiş bir yapıya sahiptir. Bu sebeptendir ki, bazı organizmalar dünyaya uyum sağlama mücadelesinde diğerlerinden daha başarılı olmuştur. Bu uyum sağlama mücadelesinin herhangi bir anında bilgi ortaya çıkmıştır. Bilgi, doğal dünyada gerçekleştirilen başarılı bir uyum sağlama mücadelesinin hayvandaki ve insandaki tezahürüdür.²¹ Öyleyse bilgi, soyut bir enformasyon yığını olarak, gelişmiş organizmanın yaşam döngüsünde kültürlere, dillere, inançlara, zamana ve mekâna göre değişmesine karşın zihinsel gelişimin ürünü olmuştur.²² Zihinsel gelişimin ürünü olarak ortaya çıkan bilgi, organizmanın içgüdüsel ve ruhsal olarak sahip olduğu bir şey değil, ayıklanmış ve tasarlanmış gözlemler vasıtasıyla elde edilmiş verilerdir.²³

İnsanın yalnızca duyumlardan elde edilmiş bilgiye sahip olacağını düşünen Mach, duyumları tüm bilginin temeline yerleştirmiştir.²⁴ Mach, duyumların, dünyanın gerçek resmini vermesinden dolayı doğru bilginin elde edilmesinde duyuşal

¹⁵ Şafak Ural, *Basitlik İlkesi* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011), 33-34.

¹⁶ Ernst Mach, "A New Sense", in *Galileo's Commandment: An Anthology Of Great Science Writing-1897*, ed. Edmund Blair Bolles (New York: W. H. Freeman Press, 1997), 27.

¹⁷ Ernst Mach, *Knowledge And Error*, ed. Brian Mcguinness (Dordrecht-Boston: D. Reidel Publishing Company, 1926), 84.

¹⁸ Ömer Naci Soykan, "Ernst Mach'da Bilginin Biyolojik Antropolojik Temeli", *Felsefe Dünyası Dergisi*, 13(1994), 22.

¹⁹ Mach, *Knowledge and Error*, 95.

²⁰ Ernst V. Aster, "Modern Fizik ve Felsefe", İstanbul Üniversitesi Felsefe *Arkivi Dergisi*, 3(1949), 104.

²¹ Soykan, "Ernst Mach'da Bilginin Biyolojik Antropolojik Temeli", 23.

²² Erhard Oeser, "Bilimsel Evrenselciliğin Temellendirilmesi Olarak Evrimci Bilgi Teorisi", çev. Neşe Özkaynak, İstanbul Üniversitesi *Felsefe Arkivi Dergisi*, 25(1984), 78.

²³ Mach, *Knowledge And Error*, 95.

²⁴ Ernst, Mach, *The Analysis Of Sensations: The Relation Of The Physical To The Psychical* (Chicago&London: The Open Court Publishing Company, 1914), 12.

temelli süreçlerin olması gerektiğini belirtmiştir.²⁵ Duyusal temelli süreçler, olgular veya olaylar arası ilişkiyle ilgili olarak doğru bilgiye ulaşmada bir önceki aşamada yer almaktadır.²⁶ Bu süreci renk örnekleme üzerinden anlatan Mach,²⁷ rengin bir yandan fiziksel diğer yandan psikolojik nesne olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, biyolojik bir varlık olan insanın rengi anlamlandırması hem onun diğer renkler, mekânlar, ısılar gibi etkenlerle bağıntısına hem de gözün ağ tabakasıyla ilişkisine bağlıdır. Bu durumda renk, algılayan ben olan insanın kişisel öğelerine göre şekillenen psikolojik bir nesne (duyu/m) durumuna geçmektedir.²⁸ Bu sebeptendir ki, Mach, bilginin kaynağı olarak duyusal temelli fiziksel gerçekler kadar psikolojik gerçeklerin de önemli olduğunu düşünmüştür.²⁹ Başka bir ifadeyle herhangi bir nesneye etki edildiğinde bu etki yalnızca etkilenen nesneye göre değil, nesne üzeninde etkide bulunan varlığa göre değişmektedir.³⁰ Öyleyse duyular bilginin elde edilme sürecinde sadece fiziksel nesnelere dünyasının değil, aynı zamanda insan psikolojisinin de temelinde yer almaktadır.³¹ Dolayısıyla duyular olmaksızın olgular veya olaylar dünyasına ait doğru bilgiye ulaşmamız mümkün değildir. Duyular vasıtasıyla olgular ve olaylar dünyasından elde edilen ham duyu verileri zihinsel süreçler tarafından işlenerek doğru bilginin elde edilmesine olanak sağlamaktadır.

Öte yandan bilgi teorisinin en önemli konularından birisi doğru bilgi kavramıdır. İlkçağ filozoflarından Aristoteles *‘Metafizik’* isimli eserinde ‘Doğru bilgi nedir?’, ‘Biz neleri doğru bilgi olarak tanımlarız?’ sorusunu sormuştur. Bu soruya “*Varlığın var olmadığını veya var olmayanın var olduğunu söylemek yanlıştır. Buna karşılık varlığın var olduğunu, var olmayanın var olmadığını söylemek doğrudur*” şeklinde bir yanıt vermiştir.³² Mach, ‘Doğru bilgi nedir?’ sorusuna bir önerme veya yargının dünyada var olan olgulara veya olaylara mümkün olan en üst düzeyde tekabül etmesi olarak cevap vermiştir.³³ Bu tekabuliyet durumu zorunlu olarak düşüncenin olaylara uyumu ve düşüncenin birbirine uyumu gerektirmektedir.³⁴ Bu uyumun gerçek-

²⁵ Ernst Mach, *Principles Of The Theory Of Heat*, ed. Brian Mcguinness (Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1916), 332.

²⁶ Ernst Mach, *The Science Of Mechanics: A Critical And Historical Account Of Its Development* (Chicago&London: The Open Court Publishing Company, 1919), 55-56.

²⁷ Ernst Mach, *The Principles of Physical Optics: An Historical and Philosophical Treatment* (London: Methuen&Company Ltd., 1926), 103.

²⁸ Mach, *The Analysis Of Sensations: The Relation Of The Physical To The Psychical*, 17-18.

²⁹ Mach, *The Analysis Of Sensations: The Relation Of The Physical To The Psychical*, 46.

³⁰ Frederick Albert Lange, *History Of Materialism Vol III*, trans. Ernest Chester Thomas (London: Trubner&Co., Ludgate Hill, 1881), 205.

³¹ Şafak Ural, *Pozitivist Felsefe* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 63.

³² Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996), 1011b-25.

³³ Mach, *Knowledge And Error*, 83- 84.

³⁴ Soykan, “Ernst Mach’da Bilginin Biyolojik Antropolojik Temeli”, 22.

leşmesi için bilimsel önermelerin ve kuramların deneysel olarak doğrulanabilmesi, duyuşal gözlemlere indirgenecek şekilde formüle edilmesi gerektiğini düşünöen Mach,³⁵ böyle bir uyumun sağlanmasıyla oluşun bilgiyi bilimsel bilgi olarak tanımlamıştır. O, bilimsel bilgiyi deneysel olarak *doğrulanun ve duyuşal gözleme indirgenecek biçimde* formüle edilen bilgi olarak açıklamıştır.³⁶ Ona göre, bilimsel bilginin amacı, dünyaya ilişkin doğru bilginin mümkün olan en kısa zamanda, mümkün olan en az düşünce gücüyle hakikatin mümkün olan en büyük kısmının elde edilerek deneyimlerden tasarruf sağlayacak kavramların oluşturulması sürecidir.³⁷ Bununla birlikte Mach, bilimsel bilgi vasıtasıyla doğru bilgiyi elde etmenin metafizik içerikli ‘niçin’li sorulardan kaçınmak ve ‘nasıl’lı sorulara yönelmek ile gerçekleşeceğini belirtmiştir. Zira ‘niçin’li sorular metafizik spekülasyonlara sebep olmasına karşın, ‘nasıl’lı sorular dünyanın açıklanmasında doğru bilginin oluşmasına imkân sağlamıştır.³⁸ Bu sebeplerdir ki, ‘nasıl’lı soruların araştırmayı başlattığını, ‘niçin’li soruların metafizik spekülasyonlara yol açtığı düşünöen Mach,³⁹ doğru bilginin elde edilmesinde ‘niçin’li soruların sorulmasını bilime yasaklamıştır.⁴⁰ Bu hususta Aristoteles, doğru bilginin neliği üzerine ‘*Metafizik*’ isimli eserinde şunları söylemiştir:

Önermeler, birleşik ifadelerdir. Doğruluğunu ve yanlışlığını gösteren, birleşme ve ayrılmanın nesnesine uygunluğudur. Bu nedenle dilin yalın öğeleri ne doğru ne de yanlış değeri alırlar. Ancak ve ancak bir yüklelemede bulunan bir ifade doğruluk değeri alabilir. Yalnızca bir evetleme (olumlama) ya da hayırlama (olumsuzlama) yapan ifade bir yargıdır ve doğruluk ve yanlışlık değeri taşır. Ancak bunun ölçütü yine nesnesine uygunlukta aranmalıdır.⁴¹

Mach, doğru bilgi üzerine ‘*Knowledge And Error*’ isimli eserinde şöyle bir tespitte bulunmuştur:

Fikirlerin seyri, fiziksel ve zihinsel deneyime mümkün olabildiği kadar yakın bir şekilde uyum sağlamalıdır. Onları tahmin ve takip etmelidir. Fikirlerin seyri, farklı durumlarda mümkün olduğu kadar az değişmelidir. Bununla birlikte hallerin deği-

³⁵ Ahmet Cevizci, *Felsefe* (İstanbul: Sentez Yayınevi, 2007), 116.

³⁶ Ömer Demir, *Bilim Felsefesi* (Ankara: Vadi Yayınları, 2000), 35.

³⁷ Ernst Mach, *Popular Scientific Lectures*, ed. Thomas J. McCormack (Chicago: The Open Court Publishing Company, 1895), 16.

³⁸ Rudolf Carnap, *Philosophical Foundations of Physics: An Introduction to the Philosophy of Science* (New York: Basic Books Inc., 1966), 12.

³⁹ Ömer Naci Soykan, *Bilgi ve Betimleme: Pozitivizm ve Ernst Mach Üstüne* (İstanbul: Küyerel Yayınları, 1998), 56.

⁴⁰ Soykan, *Bilgi ve Betimleme: Pozitivizm ve Ernst Mach*, 37.

⁴¹ Aristoteles, *Metafizik*, 1051b-10-15.

şikliğine tamamen uyabilmelidir. Fikirlerin seyri, doğanın seyrinin mümkün olduğu kadar tam bir resmi olmalıdır.⁴²

Türk felsefecilerinden Ülken, doğru bilgi konusunda ‘Varlık ve Oluş’ isimli eserinde şu açıklamayı yapmıştır:

Pozitivizme göre, biz yalnız görünüşler (fenomenler) arasındaki münasebetleri bilebiliriz. ‘Niçin?’ sorusuna değil, yalnız ‘nasıl?’ sorusuna cevap verebiliriz. Çünkü bütün bildiğimiz tecrübe verilerinden, duyu komplekslerinden ibarettir.⁴³

Şu hâlde herhangi bir önermenin veya yargının doğru olabilmesi için işaret ettiği şeyin gösterilmesi gereklidir. Bu demektir ki, önermenin içeriği ile olgu ve olay arasında en yüksek düzeyde uygunluk durumu olmalıdır. Ancak uygunluk durumunun olması halinde önermenin veya yargının doğruluğundan ve yanlışlığından bahsedilmesi söz konusu olacaktır. Aksi takdirde önerme veya yargı içeriksiz kelimeler yığından oluşmuş metafizik yanlışlıktan öteye geçemeyecektir.

Diğer yandan Mach, duysal temele dayanan yargılarımızın gerçekle uyuşması durumunu yanlışlı, yanlışlık veya hata olarak adlandırmıştır. Ona göre, insan duysal gözlem faaliyetinde gözlemlenen nesnenin ayrımlarını veya benzerliklerini fark etmemek suretiyle yanlışlığa düşmektedir. Yanlışlık durumuna düşen insan zayıf duysal algı sürecinde ulaştığı kavramlar üzerinde kesin çözümler yapmaksızın yanlış hükümlere varmaktadır. Örneğin, yaban arısına benzeyen ağaç kurdunun yanlışlığı ile yaban arısı olarak kabul edilmesi metaforunda olduğu gibi. Bu sebeptendir ki, yanlışlık durumu fiziksel veya psikik durumların birinin veya her ikisinin yokluğu nedeniyle meydana gelmektedir. Şöyle ki, doğru bilgi olarak kabul edilen bir kavram veya yargı fenomenler dünyası ile bağıntılı değilse yanlışlık durumu ortaya çıkmaktadır.⁴⁴ Başka bir ifadeyle kavramlarımızın ve yargılarımızın simgesel ve edimsel boyutları birbirinden ayrılmaz biçimde iç içe geçmiştir. Bu ikisinden birisini dışarıda bırakan kavramlar veya yargılar yanıltıcı bilgiler sunmaktadır.⁴⁵ Bu noktada zihinsel olarak oluşturulan kavramlar ve yargılar ile duysal olarak temellendirilen olgular ve olaylar dünyası arasında uygunluk durumu söz konusu değildir.⁴⁶ Öyleyse herhangi bir kavramın veya yargının

⁴² Mach, *Knowledge And Error*, 81-82.

⁴³ Hilmi Ziya Ülken, *Varlık ve Oluş* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968), 132.

⁴⁴ Mach, *Knowledge And Error*, 84.

⁴⁵ Murat Baç, “Wittgenstein ve Anlamın Ortalıkta Olması”, *Felsefe Tartışmaları Dergisi*, 28(2001), 57.

⁴⁶ Mach, *Knowledge And Error*, 66.

doğruluğunun ölçütünü kendi dışında aramak gerekmektedir.⁴⁷ Bununla birlikte Mach, uygun koşullar altında fikirlerin olaylarla ilişkili olması durumunda gerçeklere uygun doğru kavramların ve yargıların elde edileceğini ifade etmiştir. Uygun olmayan koşullar altında ise fikirlerin olaylardan uzaklaşması durumunda gerçeklere uygun olmayan yanıltıcı kavramların ve yargıların ortaya çıkacağını belirtmiştir. Ona göre, kontrol edilerek olaylara karşılık geldiği tespit edilen fikirler eylemlerimiz için doğru kurallar meydana getirmiştir. Fakat kontrol edilmemiş bir biçimde olaylara tekabül etmeyen fikirler eylemlerimizin tanzim edilmesinde ciddi hatalara sebep olmuştur.⁴⁸ Bu hususla ilgili olarak Türk felsefecilerinden Hızır, yanlış kavramı üzerine ‘Kavram İncelemeleri ve Hakikat Kavramı Üzerine’ isimli makalesinde şunları söylemiştir:

...burada da bahis konusu olan, tekabül yokken onu varmış gibi göstermekten başka bir şey değildir. Bu görüşe göre hakikat, işaretler ile objelerin birebirine tekabülü demektir. Bu karakterlendirme şöyle ifade edilmiştir: Adequatio Rei Et Intellectus; tasavvurun objesine uygunluğu. Bu iddianın temelinde, açıkça söylenmemiş olsa bile şu düşünce vardır. Tasavvur, objeyi kopya eder. Başka bir deyişle objenin bir türlü izdüşümüdür.⁴⁹

Bununla birlikte yanlış, doğru bilgi adına söylenenlerin karşıtı olmakla birlikte yaşama hizmet etmeyen faydasız bilgidir. Faydasız bilgi olarak adlandırılan yanlış kavramı üzerine Soykan, şöyle bir tespitte bulunmuştur:

Tasarımların olaylara uyumu nesnel doğruluğu, tasarımların birbirine uyumu ise teorik/mantıksal doğruluğu verir. Ancak bu iki doğruluk (uyum) birlikte meydana gelir. Başka bir ifadeyle bilgi, konusuna (nesnesine) uymazsa o, nesnel olarak doğru değildir. Bu bilgiyi oluşturan düşünceler birbirine uymazsa o, teorik (mantıksal) olarak doğru değildir. Bu iki yönlü uyum veya doğruluk birlikte gerçekleşmezse ortaya yanlış çıkar. Yanlış, bilginin, doğru bilginin karşıtıdır. Yanlış, ekonomik değildir, uyumlu değildir, elverişli değildir, yararlı vb. değildir. Yanlış yaşama hizmet etmez. Kısacası, yanlış şimdiye kadar bilgi için ne söylenmişse onun karşıtıdır.⁵⁰

Dolayısıyla doğruyu yanlıştan, hakikati hatadan ayıklamak hususuna önem veren Mach, yanlışın görünüşler dünyasında ki olaylar ve olgular arasındaki iliş-

⁴⁷ Nusret Hızır, “Kavram İncelemeleri VI: Hakikat Kavramı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* XIV, 3-4(1956), 18.

⁴⁸ Mach, *Knowledge And Error*, 65.

⁴⁹ Nusret Hızır, “Kavram İncelemeleri ve Hakikat Kavramı Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* XIII, 4(1955), 57.

⁵⁰ Soykan, “Ernst Mach’da Bilginin Biyolojik Antropolojik Temeli”, 28.

kilerin açıklanmasında insanı hatalı çıkarımlara yönelten yararsız bilgi yığınları olduğunu düşünmüştür. Bu yararsız bilgi yığınları, insanı duyuşsal olarak temellen-dirilen gözlem ve deney alanından uzaklaştırmaktadır. Bu durum insanı görünüşler dünyası hakkında anlamsız yargılara yönlendirmektedir. Anlamsız yargılar ise gram-mer olarak doğru bir yapıda kurulmuş önermeler olmasına karşın, insana dünya hakkında yeni bir şey söylemeyen yok anlamlı kelimelerden oluşmaktadır.

2. Metafizik

Mach'ın metafizik düşünceye karşı geliştirdiği olumsuz yaklaşımı onun poziti-vist felsefesinin en önemli özellikleri arasında yer almıştır. Ona göre, var olana ilişkin olarak ileri sürülen her önermenin doğru bir önerme olması için duyuşsal temele dayanması zorunludur. Çünkü var olana ilişkin olarak bir önermenin doğru olup olmadığı o önermenin ilişkin olduğu duyuların ortaya çıkıp çıkmadığına bağlıdır. Bir önerme duyulara ilişkin değilse o önermenin doğru olup olmadığı belirlenemez.⁵¹ Bu sebeptendir ki, metafizik önermeler, duyulara ilişkin olmayan önermelerdir. Başka bir ifade ile metafizik önermeler, gözlem ve deneyin ötesinde denetlenmeyen gizli bir gerçeği kabul ettiğinden doğrulanması mümkün olmayan önermelerdir.⁵² Önermelerin metafizik nitelikte olması, anlamsız olmasıyla aynı şeydir. Zira metafizik önermeler, duyulara ilişkin değildir.⁵³ Öyleyse doğru bir önermenin kaynağını duyu verilerinde bulmak ve bilimsel bilgiyi bu kaynağa da-yamak esastır.⁵⁴ Bununla birlikte duyu verilerine indirgenemeyen her türlü öner-me veya teori görünüşleri ne denli bilimsel olursa olsun metafizik bir önerme ya da teori olmaktan öteye geçemez.⁵⁵ Bu demektir ki, duyu deneyiminin sınırlarını aşan bir şeye gönderme yapan önermenin doğru anlama sahip olması mümkün değildir. Böyle bir durumu betimleme faaliyetleri anlamı olmayan saçma bir faa-liyetin girişimleridir.⁵⁶ Şu hâlde dünya yalnızca duyularımızı içermekle birlikte gizemli bir biçimde kendinde şey durumunda olan apriori hiçbir şey içermez. Duyu verilerinden bağımsız şekilde oluşturulan her önerme veya kuram kendinde şey durumunda olan metafizik yanılısamadır.⁵⁷ Bu metafizik yanılısama duyu deneyimi-

⁵¹ Ingvar Johansson, "Anglosakson Bilim Felsefesi", çev. Şahin Alpay, *Felsefe Yazıları 4. Kitap* içinde, ed. Selahattin Hilav (İstanbul: Yazko Yayınevi, 1983), 7.

⁵² Teo Grünberg, "Neopozitivizm'in Bilim Anlayışının Eleştirisi", *Bilim Kavramı Sempozyumu Bildirileri*, ed. Komisyon (Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1984), 33.

⁵³ Johansson, "Anglosakson Bilim Felsefesi", 7-8.

⁵⁴ Doğan Özlem, "Bilgi ve Bilimde Olguculuk: Tarihselcilik Tartışması Üzerine", *Felsefe Yazıları 4. Kitap* içinde, ed. Selahattin Hilav (İstanbul: Yazko Yayınevi, 1982), 40.

⁵⁵ Yıldırım, *Bilim Tarihi*, 261.

⁵⁶ Alfred Jules Ayer, *Language, Truth And Logic* (London: Victor Gollancz Ltd., 1947), 34.

⁵⁷ Frank Thilly, *A History Of Philosophy* (New York: Henry Holt And Company Press, 1924), 564.

nin kavramları ile kuramın kavramları arasında büyük bir boşluk oluşturmaktadır. Oluşan bu boşluk durumu insanın doğal dünya ile bağlantısını koparmasına sebep olmaktadır.⁵⁸ Bu bağlamda Mach'ın duyumculuğu, doğru bilginin elde edilmesinde ve doğru kuramların oluşturulmasında metafiziği tamamen dışarıda bırakan nitelik taşımaktadır.⁵⁹ Mach'ın metafiziği dışarda bırakan yaklaşımının merkezinde ise doğru bilginin önermelerini gerçekten duyusal olarak temellendirilene dayandırma düşüncesi vardır. Bu düşünce bilimi ve felsefeyi tahkik edilmeyen metafizik iddialardan kesin biçimde kurtaracak ve var olana ilişkin doğru bilginin elde edilmesine olanak sağlayacaktır.⁶⁰ Bu hususla ilgili olarak neopozitivist felsefenin önemli düşünürlerinden Hans Reichenbach, '*The Rise Of Scientific Philosophy*' isimli eserinde şu değerlendirmede bulunmuştur:

Doğru cevabın ne olduğunu bilim bir gün açığa çıkaracaktır. Örneğin, kapalı ama genişleyen evren sorunu hala tartışmalı bir konudur. Şu anda astronomik kanıtlar nihai bir çözüm için yeterli değildir. Çözüm, daha fazla gözlemsel materyallerin toplanmasını bekleyecektir. ...Evrenin nedeni nedir? diyerek sormak anlamdan yoksundur. Tüm açıklamalar bazı olgularla başlamak zorundadır. Bilim en yüksek düzeyde bir açıklama için sadece olguyu mantıksal bir ilişkiye yönlendirir. Felsefeyi anlamsız sorulardan ayırtırmak zordur. Çünkü cevaplanamaz sorulara tutkusu olan kişiler vardır. ...Gerçeği arayanlar, metafizik inançların uyuşturucu etkisine kendilerini teslim etmemelidir. Bilim, kendi kendisinin efendisidir ve kendi dışında kabul edeceği hiçbir otorite yoktur.⁶¹

Böylece dünyanın doğru bilgisine metafizik doğmalarla ulaşmanın mümkün olmadığını savunan Mach, gerçek bilgiye duyular vasıtasıyla temellendirilen bilimsel bilgilerle ulaşılacağını belirtmiştir. Bu bakımdan duyulara indirgenerek temellendirilmeyen kendinde şey durumundaki kavramların veya kuramların metafizik spekülasyon üretmenin ötesine geçmesi mümkün değildir.

Dünyaya ilişkin hakikatin kurgu değil de olgu olduğunu ileri süren Mach, hiçbir duyusal göstergenin kendisine bağlanmadığı öğeler içeren her türlü kavramı veya kuramı radikal bir biçimde reddetmiştir.⁶² Mach, bilgilerimizi duyumlarımızı-

⁵⁸ Philipp Frank, *Philosophy of Science: The Link Between Science and Philosophy* (New Jersey: Prentice Hall Inc., 1957), 187-188.

⁵⁹ Ural, *Pozitivist Felsefe*, 16.

⁶⁰ Nusret Hızır, "Kavram İncelemeleri I", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 5, 4(1947), 393.

⁶¹ Hans Reichenbach, *The Rise Of Scientific Philosophy* (Berkeley: University of California Press, 1951), 213-14.

⁶² Christian Delacampagne, *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*, çev. Devrim Çetinkasap (İstanbul: Türkiye İş

zın kapsam alanı ile sınırlandırarak metafiziği tamamen yok saymıştır. Ona göre, doğa bilimsel araştırmalarda mistisizme girmemek gerekmektedir. Çünkü mistisizme girmek gerçek bilginin elde edilme sürecinde doğru bir düşünce ve eylem biçimi değildir.⁶³ O, doğa bilimsel araştırmalarda mistisizme kapı aralayan düşünce ve eylem ilişkilerinin meydana gelmesi durumunda gerçeklikten uzaklaşmış uyduruk veya ucube teorilerin ortaya çıkacağını ifade etmiştir.⁶⁴ Mach, gerçeklikle ilişkisini kaybetmiş hayal ürünü uyduruk teorilerin sadece zihinsel düzlemde kalması durumunda insana zarar vermeyeceğini düşünmüştür. Fakat hayal ürünü olan uyduruk teorilerin eylemsel karşılığının oluşması durumunda insana zarar veren olaylara neden olacağını belirtmiştir. İşte hayal ürünü uyduruk teorilerin kudret kazandığı zamanlarda ve toplumlarda medeniyet tarihinin en korkunç olayları meydana gelmiştir.⁶⁵ Bu korkunç olaylarla ilgili olarak, Ortaçağ Avrupa'sında Katolik kilisesinin dini öğretilere riayet etmeyen insanları cezalandırmak amacı ile kurulan engizisyon mahkemelerini işaret eden Mach, bu kilise mahkemelerinde dini inançlara itaat etmeyen insanlara asırlar boyunca işkenceler yapıldığını ifade etmiştir. Katolik kilisesi tarafından dini inançlara karşı gelen veya kilise öğretilerine aykırı hareket eden her yaştan, her meslekten ve her cinsten on binlerce insan XIII. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar zalimce katledilmiştir.⁶⁶ Benzer biçimde Hindistan'da eşleri ölen kadınların yakılması gibi ayinler eskisi kadar yaygın olmamakla birlikte muhtelif görünüşler altında günümüz dünyasına kadar devam etmiştir. Günümüzün ilkel ve yarı medeni toplumlarının geçmişte bu tür vahşi eylemler içerisinde yer aldığını düşünen Mach, bu gerçekliği tarihi belgelerde, dini inançlarda ve söylencelerde tespit etmenin mümkün olduğunu belirtmiştir. O, bu hususta hiçbir toplumun yalnızca bir diğeri bu tür vahşi eylemler ile suçlayamayacağını ifade etmiştir.⁶⁷ Mach, inançlar uğruna insanların ve toplumların farklı zamanlarda ve mekânlarda asırlarca maruz kaldığı metafizik cinnet halinin insanlığı inanç adına yapılan faaliyetlerde daha dikkatli davranmaya yönelttiğini söylemiştir. Şu halde insanların dini inançlara veya öğretilere itaate yönlendirilmesinin, onlara işkenceler yapılmasının ya da onların öldürülmesinin vahşi kabile toplumlarından kalma ezoterik davranışlar olduğunu düşünen Mach,⁶⁸ medeniyetimizin henüz böyle bir vahşiliğin uzağında

Bankası Kültür Yayınları, 2010), 113.

⁶³ Paul Feyerabend, *Farewell To Reason* (London-New York: New Left Books Press, 1987), 136-137.

⁶⁴ Feyerabend, *Farewell To Reason*, 213.

⁶⁵ Mach, *Knowledge And Error*, 69-71.

⁶⁶ Mach, *Knowledge And Error*, 66.

⁶⁷ Mach, *Knowledge And Error*, 70.

⁶⁸ Mach, *Knowledge And Error*, 66.

olmadığını savunmuştur.⁶⁹ Dolayısıyla tarihsel süreç içerisinde dünyanın farklı zamanlarında ve coğrafyalarında ilahlar, inançlar veya dini öğretiler adına insanların baskılanması, işkencelere maruz kalması ya da öldürülmesi Mach'ın düşüncelerinin doğruluğunu nispeten destekler niteliktedir.

Öte yandan gerçek bilginin temeline duyuşsal algıyı yerleştiren Mach, gerçekleri metafizik doğmalarla ilişkilendirenleri kabile yaşamındaki ilkel insanlar ile özdeşleştirmiştir. Mach, ilkel insanın doğal dünyada var olan tüm canlılara ruhsal/manevi özellikler atfettiğini ifade etmiştir. İlkel insanın dünyada yaşadığı olumlu veya olumsuz tüm olayların odağında her zaman kendisi için iyiliksever ya da kötülüksever ruhsal varlıklar söz konusudur. Bununla birlikte ilkel insan, dünyada yaşadığı durumlar karşısında doğaüstü güçler taşıdığına veya esrareniz sınırlar sakladığına inandığı efsunlu objelerden, resimlerden ve şekillerden faydalar beklemiştir. İlkel insan için doğru seçilmiş efsunlu objelerin, resimlerin ve şekillerin dünyada üstesinden gelemeyeceği hiçbir sorun yoktur. Onun için tersi bir durum olduğunda veya beklenen fayda sağlanmadığında efsunlu objelerin, resimlerin ve şekillerin doğru seçiminin yapılmaması söz konusudur. Ayrıca ilkel insan, efsunlu şeylerin yansıra efsunlu kelimelerinde dünya üzerinde etkileri olduğuna inanmıştır. O, efsunlu kelimeler ifade edildiğinde arzu ettiği şeylerin her zaman her yerde hazır olduğuna inandığı şeytan, iblis veya cin gibi doğaüstü varlıklar tarafından doğal dünyada gerçekleşeceğine dair batıl inançlar geliştirmiştir. Batıl inançlar ilkel insana efsunlu şeylerin veya kelimelerin etkisi ile dünyada ki olaylara ve olgulara istediği biçimde etki edeceğini düşündürmüştür. Mach, böyle bir durumun ilkel insanın dünya üzerindeki iradesinin sınırlarını tam bilmemesinden kaynaklandığını savunmuştur.⁷⁰ Benzer bir biçimde Mach, dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan ilkel insanın, çölde meydana gelen kum hortumunu veya denizde meydana gelen su hortumunu kötü manevi güçlere bağlamasını, büyük tufanları ilahi güçlerle ilişkilendirmesini, volkanlar ve depremler gibi doğal olayları doğaüstü güçler ile açıklamasını onun ilkel düşüncelerine ve davranışlarına bağlamıştır. Mach, ilkel insanın doğaüstü güçler ile ilişkilendirdiği düşünceleri ve davranışları kader olarak kabul ettiği için dünyada yaşamında sefaletten kurtulmak adına mücadele etmediğini belirtmiştir. O, ilkel insanlarda ve toplumlarda doğaüstü güçlere, ruhlara, iblislere veya cinlere inanmanın yaygın bir biçimde devam ettiğini ayrıca ifade etmiştir.⁷¹ Mach, *'Knowledge And Error'* isimli eserinde bu konuyla ilgili olarak şöyle bir eleştiri yapmıştır:

⁶⁹ Mach, *Knowledge And Error*, 72.

⁷⁰ Mach, *Knowledge And Error*, 66-69.

⁷¹ Mach, *Knowledge And Error*, 72-76.

Benim için aşkın, transcendent, olana ulaşmak gibi bir durum söz konusu değildir. Üstelik açıkça itiraf etmeliyim ki oranın sakinleri benim merakımı dahi uyandırmıyorlar. Bu hususta kendimle çok sayıda filozof arasında geniş bir boşluk olduğu ortaya çıkıyor. Bu nedenle ben bir filozof değilim, ama sadece bir bilim adamıyım. Yine de filozoflar arasında sayılıyorum.⁷²

Benzer bir biçimde dünya ile ilgili olguların ve olayların doğaüstü güçler tarafından açıklanma çabasını çocukça saf bir düşünüş olarak değerlendiren Mach, bu çocukça tavrın dünya ile ilgili olarak yanlış yargılara neden olduğunu ifade etmiştir. Mach, bu hususla ilgili olarak *Knowledge And Error* isimli eserinde şu açıklamada bulunmuştur.

Çocuk, güneşin yükseldiğini veya bir tepenin arkasında kaybolduğunu görür. Ve güneşi yakalamak amacı ile oraya gider. Tepeye ulaştığında güneşi göremediği zaman onun daha öteki tepelerin ardında bulunduğu inanır. Çocuğa göre güneş, bu tepelerin birinin ardına gizlenmiştir. Güneşi bir ağ ile yakalama düşüncesi de çocuğa olmayacak bir şey gibi gözükmez.⁷³

Diğer yandan doğa olaylarını kutsal kabul edilen doğaüstü güçlere indirgemenin saf bir metafizik yanılsama olduğunu düşünen Mach'ın amacı,⁷⁴ düşünceyi metafizik kalıntıların gereksiz tortulardan temizleyerek doğru bilginin elde edilmesinde düşünceyi doğa bilimsel çizgiye getirmektir.⁷⁵ Düşüncenin doğa bilimsel çizgiye gelmesiyle birlikte doğru bilgi önermeleri dünyada var olana dayandırılmış olacaktır.⁷⁶ Doğru bilgi önermelerinin dünyada ki olaylara ve olgulara dayandırılmasıyla içeriksiz metafizik bilgi kalıntılarının üstünde sağlam bilgi zemini meydana gelmiş olacaktır. Bu sebepledir ki, metafizik önermelerin bilim ile ilişkilendirilmesine karşı olan Mach, metafizik içerikli tüm önermelerin gözlemlenebilir önermeler olmadığından anlamlı önermeler olamayacağını savunmuştur.⁷⁷ Benzer bir biçimde doğa bilimsel bilgi içeriği taşıdığı iddiasındaki olan tüm metafizik önermeler, gözlemlenebilir içeriği bulunmadığından boş anlamlı veya yok anlamlı kabul edilmiştir.⁷⁸ Çünkü metafizik önermeler, doğa bilimsel anlamda var olan olgulara veya olaylara karşılık gelen önermelerdir.⁷⁹ Şu halde bir önerme doğru da oluyor yanlış

⁷² Mach, *Knowledge And Error*, XXXII

⁷³ Mach, *Knowledge And Error*, 74.

⁷⁴ Philipp Frank, *Modern Science and Its Philosophy* (Cambridge: Harvard University Press, 1950), 6.

⁷⁵ Özlem, "Bilgi ve Bilimde Olguculuk: Tarihselcilik Tartışması Üzerine", 39.

⁷⁶ Hızır, "Kavram İncelemeleri I", 393.

⁷⁷ Demir, *Bilim Felsefesi*, 36.

⁷⁸ Özlem, "Bilgi ve Bilimde Olguculuk: Tarihselcilik Tartışması Üzerine", 38.

⁷⁹ Erhard Oeser "Bilimsel Yöntemin Evrimi ve Bilimler Sistemi", çev. Nejat Bozkurt, İstanbul

da onun doğruluğunu veya yanlışlığını kendi dışında aramak gerekmektedir. Zira metafizik önermenin doğru olduğu iddiası ne doğrulanabilir ne de yanlışlanabilir nitelik taşıdığı için manadan mahrumdur.⁸⁰ Bu demektir ki, *metafiziksel önermeler*, ne doğrulukları ve yanlışlıkları kendi dışında olan bilimsel önermeler ne de doğrulukları veya yanlışlıkları kendi içinde olan mantıksal önermelerdir. Öyleyse metafiziksel önermeler ne *anlamli* ne de *anlamsız önermelerdir*. Onlar, anlam bakımından içeriği boş olan yok anlamlı önermelerdir. Öyle ki anlam önermenin evrenden yansıttığı şeyin formu ve gerçekliğin önerme içinde dile getiriliş biçimidir. Bu bağlamda metafiziksel önermeler, evrenle ilişkileri olmadığı halde evrenle ilişkili bir şey yansıtıyor(muş) gibi görünen önermelerdir. Onların boş anlamlı önermeler olmasına sebep olan da böyle bir şeydir.⁸¹ İşte metafizik kavramların ve yargıların gerçek dünyaya ilişkin spekülative açıklamalara neden olduğunu düşünen Mach, düşünceleri açık bir biçime getirmek, meselenin gerçek önemini açığa çıkarmak ve doğru bilgiye ulaşmak için metafizik kalınlardan kurtulmayı düşünmüştür.⁸² Böylece anlamlı bilginin önermelerini anlamsız bilginin önermelerinden ayıklayarak doğru bilgiyi duysal olana indirgemeyi isteyen Mach, bilimi ve felsefeyi metafiziğin duysal ve deneysel olarak doğrulanamayan iddialardan arındırmayı amaçlamıştır.

Evrene ilişkin herhangi bir önermenin yok anlamlı olmasını doğrulanamaz olmasıyla özdeşleştiren Mach, önermenin anlamını o önermenin doğrulanabilir olmasında aramıştır.⁸³ Doğrulanabilirlik ilkesi, önermenin veya tümcenin anlamının o önermenin ya da tümcenin doğruluk koşullarında aranması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu doğruluk koşulları önermenin veya tümcenin hangi koşullarda doğru ya da hangi koşullarda yanlış olduğunu kavramayı gerektirmiştir. Şöyle ki önermenin veya söylemin *anlamli* olabilmesi doğrudan olgusal dille ifade edilmesini veya gözlem ve deney yoluyla doğrulanabilir olmasını gerektirmektedir. Bu koşulları taşımayan önermeler veya söylemler anlamsızlığı ortada olan sahte önermelerdir.⁸⁴ Başka bir ifade ile önermenin doğrulanabilirliği o önermenin ilişkin olduğu duyuların ortaya çıkıp çıkmamasına bağlıdır. Önerme duyulara ilişkin değilse önermenin doğru olup olmadığının belirlenmesi söz konusu değildir. Bu sebeptendir ki, metafizik önermeler duyularla ilişkili önermeler olmadıklarından doğru olup olmadıkları belirlenemeyen önermelerdir. Böyle önermeler anlamdan yoksun, yok anlamlı

Üniversitesi *Felsefe Arkivi Dergisi*, 25(1984), 83.

⁸⁰ Hızır, "Kavram İncelemeleri VI: Hakikat Kavramı Üzerine", 18.

⁸¹ Özlem, "Bilgi ve Bilimde Olguculuk: Tarihselcilik Tartışması Üzerine", 44-45.

⁸² Mach, *The Science Of Mechanics: A Critical And Historical Account Of Its Development*, XIV.

⁸³ Cemal Yıldırım, "Metafizik Üzerine Bir İrdeleme", *Felsefe Tartışmaları Dergisi*, 11, 1992, 40.

⁸⁴ Cevizci, *Felsefe*, 117.

önermelerdir.⁸⁵ Ayrıca metafizik önermeler, doğrulanması imkânsız önermeler olmakla birlikte kavramlarını kesin bir biçimde açıklamaya çalıştığınızda anlamsızlığını açığa vuran önermelerdir. Öyleyse evrene ilişkin doğru bilgi içeriği taşıyan metafizik önermelerden bahsetmek kare biçimindeki çemberden bahsetmek kadar çelişik bir durum oluşturmaktadır.⁸⁶ Bu bağlamda anlamı doğru ya da yanlış olma ya indirgemek, doğru ve yanlış değer almayan veya bu değerlerden herhangi birini aldığı ispatlanmayan önermenin anlamsızlığını söyleme imkânı yaratmaktadır. Dilde buldukları halde olgusal karşılığı olmayan, gözlem ve deney koşullarına indirgenmeyen ve bilimsel gelişmeler ile uyuşmayan fizik ötesi varlıklara ilişkin önermelerin doğru veya yanlış olmadıkları gösterildiğinde bunların anlamsız önermeler olduğu saptanmış olacaktır.⁸⁷ Bu demektir ki, anlamdan yoksun metafizik önermelerin bilimsel koşullar altında doğrulanması söz konusu olmadıgından, bu önermeler nesnel yoklamaya açık olmayan sahte, sözde veya yalancı önermelerdir.⁸⁸ İşte bir önermenin herhangi bir anlamı olmadığı durumda önermenin anlamı varmış gibi kabul edildiğinde sahte bir önerme (pseudo-concept) dile getirilmiş olmaktadır.⁸⁹ Fizikötesi şeylerle uğraşan metafiziğin⁹⁰ sahte önermelerine ilişkin olarak Mach, *A New Sense* isimli çalışmasında şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

Her gerçek sorun, doğaüstü kehanetler olmaksızın, tamamen doğru bir gözlem ve sorgulayan düşünme ile zamanla çözülebilir ve çözülecektir. Gerçek bir sorunun çözümsüz kalması mümkün değildir.⁹¹

Neopozitivist felsefenin kurucu filozoflarından Carnap, metafiziğin sahte önermelerine ilişkin olarak şunları söylemiştir:

Varsayalım ki, kişi 'teavy' olarak adlandırılan yeni bir kelime icat etsin. 'Teavy' olan ve olmayan şeyler olduğunu kabul etsin. 'Teavy' kelimesinin anlamını öğrenmek için bu kişiye şunu sorarız. Kriterin nedir? Bir şeyin 'Teavy' olduğu veya olmadığı somut durumu nasıl tespit edebilirsin? Varsayalım ki kişi başlangıçta ne söyleyeceğini bilemez veya yalnız şunu söyleyebilir. 'Teavy' kelimesinin deneysel işareti yoktur. Bu durumda 'Teavy' kelimesinin meşru kullanımını reddedeceğiz. Bu kelimeyi söyleyen kişi şunu

⁸⁵ Johansson, "Anglosakson Bilim Felsefesi", 7.

⁸⁶ Gaeton Picon, *Çağdaş Felsefe*, çev. Bertan Onaran (İstanbul: Kitapçılık Yayınları, 1966), 23-24.

⁸⁷ Arda Denkel, *Düşünceler ve Gerçekler* (İstanbul: Doruk Yayınları, 2003), 503.

⁸⁸ Ernest Wolf Gazo, "Yirminci Yüzyıl Batı Felsefesinde Bakış Açılıarı", çev. Erdal Çengiz, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 4(1992), 37.

⁸⁹ Rudolf Carnap, "The Elimination Of Metaphysics Through Logical Analysis Of Language", in *Logical Positivism*, ed. Alfred Ayer, (New York: The Free Press, 1959), 61-62.

⁹⁰ Cemal Güzel, "Antikçağ İle Ortaçağda Varlık Felsefesi", *Kayı Felsefe Dergisi*, 11(2008), 235.

⁹¹ Ernst Mach, "A New Sense-1897", in *Galileo's Commandment: An Anthology Of Great Science Writing*, ed. Edmund Blair Bolles (New York: W. H. Freeman&Co Ltd., 1997), 28.

ifade edecektir. ‘Teavy’ olan ve olmayan şeyler vardır. ‘Teavy’ olan ve olmayan şeylerin insanların sonlu ve zayıf aklı için sonsuz bir sırdır. Bu açıklamalar gerçekte bizim için sadece boş sözlerdir. Kişi yine de bize ‘Teavy’ kelimesi ile bir şey ifade ettiğini inandırmaya çalışacaktır. Fakat bu durumdan sadece kişinin bir kelime ile kendi tasavvurları ve duygularını ilişkilendirdiğini öğreniriz. Kelime söz konusu ilişkilendirme ile bir anlam kazanmaz. Kelime için herhangi bir kullanım kriteri *öngörülmediyse* bu kelimenin içinde yer aldığı *cümleler hiçbir şey söylemez*. Onlar, yalnızca sahte önermelerdir.⁹²

Neopozitivist felsefenin önemli filozoflarından birisi olan Ayer ise *‘Language, Truth And Logic’* isimli eserinde metafiziğin sahte önermelerine ilişkin şu açıklamayı yapmıştır:

Diyoruz ki, bir kişi, bir cümlenin ifade ettiği önermeyi nasıl doğrulayabileceğini, yani belli şartlar altında hangi gözlemlerin kendisini, önermeyi doğru olarak kabule ya da yanlış olarak reddetmeye götüreceğini biliyorsa, o cümle o kişi için olgusal anlam taşır. Diğer yandan, eğer varsayılan önermenin doğruluğunun ya da yanlışlığının kabul edilmesi, gelecekteki deneyinin doğasıyla ilgili her türlü şeyin kabul edilmesiy-le ilgiliyse, bu önerme eğer totoloji değilse, sadece sahte bir önermeden başka bir şey değildir. Önerme, kişi için duygusal anlam taşıyabilir. Fakat önermenin gerçek anlamı yoktur. Sorular açısından da metot ayındır. Hangi gözlemin bu soruyu cevaplamaya götürebileceğini sorarız. Şayet böyle gözlemler bulunamıyor ise söz konusu cümlenin dil bilgisel yapısı onun anlamlılığını ne kadar güçlü biçimde gösterirse gösterebilir, bizim için gerçek bir soru olmadığı sonucuna varmamız gereklidir.⁹³

Sonuç

Sonuç olarak, yirminci yüzyıl felsefesinin en etkili filozoflarından birisi olan Ernst Mach, bilimsel ve felsefi görüşlerini temellendirme sürecinde metafizik düşüncüyü radikal bir biçimde reddetmiştir. Felsefi düşüncelerinin oluşumunda pozitivist olan Mach, metafizik düşüncenin reddi meselesinde Hume’un etkisinde kalmıştır. Onun, doğru bilgi olarak kabul ettiği bütün anlamlı kavramların ve yargıların olgulara ve olaylara tekabül ettiğini savunan fikirlerini temel alan Mach, doğrulanması mümkün olmayan tüm metafizik spekülasyonları anlamsız kategorisine indirgemıştır. Bununla birlikte o, Hume’un doğal dünyanın açıklanması sürecinde metafiziğin kavramlarını ve yargılarını belirsiz kabul eden, anlamsız kategorisine yerleştiren ve yok sayan yaklaşımını benimsemiştir. Bu noktada metafizik

⁹² Carnap, “The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language”, 63-64.

⁹³ Ayer, *Language, Truth And Logic*, 35.

düşüncenin duyusal dünya ile bir bağıntısının olmaması kabulünden hareket eden Mach, metafiziğin felsefe alanında kendine yer edinmesi hususunda Kant'ı ciddi bir biçimde eleştirmiştir. O, Kant'ın numen ve fenomen ayrımıyla metafizik düşünceye yeni bir varlık alanı açtığını belirtmiştir. Böylece metafizik düşünce Kant'ın numen alanı içerisinde mevcut varlığını güçlü bir biçimde sürdürme imkânı bulmuştur. Kant'ın metafizik düşünceye karşı olumlu yaklaşımını sert bir biçimde eleştiren Mach, metafizik kavramların ve yargıların doğru bilginin elde edilmesi sürecinde insanın anlam dünyasından tamamen çıkarılması gerektiğini savunmuştur. Bu hususta Kant metafiziğini radikal bir biçimde reddeden Mach, bilim alanında etkisi hissedilen metafiziğe ciddi eleştirilerde bulunmuştur.

Mach'a göre, olgular ve olaylar dünyasıyla ilişkili kavramların ve kuramların doğru bilgi olarak kabul edilmesi için duyular dünyasıyla bağlantılı olması gereklidir. Duyular dünyasına indirgenmeyen metafiziği doğru bilgi olarak kabul etmeyen Mach, böyle bir bilgiyi doğru kabul eden insanları ve toplumları ilkel ve barbarlıkla itham etmiştir. İlkel insanların ve toplumların yaşamında dünya ile bağlantısı olmayan metafizik kavramların ve yargıların onları insanlık dışı eylemlere sürüklediğini belirtmiştir. Bu sebeptir ki, doğal dünyayla ilgili açıklamalarda doğaüstü düşüncelere yönelmenin metafizik spekülasyonlara neden olduğunu düşünen Mach, metafiziği tamamen reddederek anlam dünyasından çıkarmıştır. Bu noktada ikelliği ve barbarlığı sadece metafizik düşünceyle ilişkilendirmek ne derece doğru bir yaklaşımdır? Geçmişte veya günümüzde yaşanan savaş, soykırım, sömürge ve insanlık dışı tüm söylemleri ve eylemleri sadece metafizik düşünceyle ilişkilendirmek mümkün müdür? Örneğin, yirminci yüzyılın ilk yarısında küresel ölçekte yaşanan birinci ve ikinci dünya savaşları neticesinde yok olan milyonlarca insanın sebebi metafizik midir? Veya yirminci yüzyılın ikinci yarısında kıtasal ölçeklerde yaşanan mahallî savaşlar neticesinde ölen binlerce insanın sebebi metafizik midir? Bu tür sorunların müsebbibi tamamen metafizik düşünceyle ilgiliyse Mach'ın metafizik-ikellik veya metafizik-barbarlık ilişkisine katılmak mümkündür. Şayet bu tür sorunların nedeni tamamen metafizik düşünceyle ilgili değilse bu eleştiriyi kabul etmek de mümkün değildir. Bununla birlikte Mach'ın metafizik kavramları ve kuramları tamamen yadsıyarak anlamsız kategorisine indirgemesi doğru mudur? Metafizik önermeler, diğer bilgi türleri gibi insanlığın binlerce yıllık birikimleri neticesinde elde edilmiş bilgiler bütünüdür. Günümüzün en etkili bilgi türü olan bilimsel bilginin gelişimine tarihsel süreç içerisinde yer yer katkılar yaptığı bilinmektedir. Zira metafizik önermeler, zaman içerisinde ki bilimsel ge-

lişmelerin neticesinde apriori önermeler olmaktan çıkarak aposteriori önermelere dönüşmüştür. Örneğin, ‘madde atomlardan oluşur’ önermesi eski çağda apriori (metafizik) bir önerme iken yirminci yüzyılda zorunlu aposteriori önermeye dönüşmüştür.⁹⁴ Veya elementleri oluşturan en küçük birimin molekül olduğunu ileri süren düşünce bir zamanlar apriori önerme olmasına karşın, günümüzde aposteriori bir önerme olmuştur. Öyleyse metafiziği bilime özgü ölçütler çerçevesinde değerlendirmek ne derece doğru bir bakış açısıdır. Öyle ki metafiziğin kavramları, kuramları ve yöntemleri bilimin kavramları, kuramları ve yöntemlerinden farklı olduğu açıkça ortadadır. Ayrıca metafizik düşüncenin insanlığın bilgi birikimine hiçbir katkısının olmaması söz konusu mudur? Örneğin günümüz evren araştırmalarında dünyaya benzer yaşam olanağı içeren gezegenlerin aranmasında metafiziğin etkisi yok mudur? Veya günümüz modern tıp alanında insanın yaşam döngüsünü uzatacak çalışmaların etkin şekilde sürdürülmesinde metafiziğin etkisi söz konusu değil midir? Şu halde metafizik düşüncenin insanlığın bilgi birikimine hiçbir katkısı söz konusu değilse Mach’ın metafiziği anlamsız kategorisine indirgemesi kabul edilebilir bir durumdur. Eğer metafizik var olanın anlamlandırılmasında insanlığa yeni perspektifler kazandırma, yeni araştırmalara olanak sağlama ve yeni bilgiler elde etme hususunda herhangi bir katkısı söz konusu ise Mach’ın metafizik düşüncüyü anlamsız kategorisine indirgemesi kabul edilebilir bir durum değildir. Çünkü bilinen evren içerisinde yegâne bilinçli varlık olan insan, duyuşsal verilerin ötesinde soyutlamalar yapan, kavramlar üreten ve var olanın ötesine geçmek isteyen rasyonel bir canlıdır. Dolayısıyla rasyonel bir varlık olarak insan, doğal olana dönük olarak bilim üreten bir canlı olmasının yanı sıra, doğaötesi olana dönük olarak metafizik üzerine düşünen bir canlı olduğu da unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aristoteles. *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996.
- Aster, Von Ernst. “Modern Fizik ve Felsefe”. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, 3(1949), 98-106.
- Ayer, Jules Alfred. *Language, Truth And Logic*. London: Victor Gollancz Ltd., 1947.
- Baç, Murat. “Wittgenstein ve Anlamın Ortalıkta Olması”. *Felsefe Tartışmaları Dergisi*, 28(2001), 47-60.
- Carnap, Rudolf. “The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language”. In *Logical Positivism*, ed. Alfred Ayer, 60-81. New York: The Free Press, 1959.
- Carnap, Rudolf. *Philosophical Foundations of Physics: An Introduction to the Philosophy of Science*. New York: Basic Books Inc., 1966.

⁹⁴ Teo Grünberg, “Anlam Kavramı ve Metafizik Önermeler”, *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler* içinde (İstanbul: Legal Kitapevi, 2010), 12.

- Cevizci, Ahmet. *Felsefe*. İstanbul: Sentez Yayınevi, 2007.
- Delacampagne, Christian. *20. Yüzyıl Felsefe Tarihi*, çev. Devrim Çetinkasap. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Demir, Ömer. *Bilim Felsefesi*. Ankara: Vadi Yayınları, 2000.
- Denkel, Arda. *Düşünceler ve Gerçekler*. İstanbul: Doruk Yayınları, 2003.
- Frank, Philipp. *Modern Science and Its Philosophy*. Cambridge: Harvard University Press, 1950.
- Frank, Philipp. *Philosophy of Science: The Link Between Science and Philosophy*. New Jersey: Prentice Hall Inc., 1957.
- Gazo, Wolf Ernest. “Yirminci Yüzyıl Batı Felsefesinde Bakış Açıkları”, çev. Erdal Çengiz. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 4(1992), 34-42.
- Güzel, Cemal. “Antikçağ İle Ortaçağda Varlık Felsefesi”. *Kaygı Felsefe Dergisi*, 11(2008), 223-235.
- Grünberg, Teo. “Neopozitivizm’in Bilim Anlayışının Eleştirisi”. *Bilim Kavramı Sempozyumu Bildirileri* içinde, ed. Komisyon, 33-41. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1984.
- Grünberg, Teo. “Anlam Kavramı ve Metafizik Önergeler”. *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler* içinde, 3-15. İstanbul: Legal Kitapevi, 2010.
- Hızır, Nusret. “Kavram İncelemeleri I”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 5, 4(1947), 393-399.
- Hızır, Nusret. “Kavram İncelemeleri ve Hakikat Kavramı Üzerine”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* XIII, 4(1955), 57-61.
- Hızır, Nusret. “Kavram İncelemeleri VI: Hakikat Kavramı Üzerine”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* XIV, 3-4(1956), 17-18.
- Holton, Gerald. *Science and Anti Science*. London: Harvard University Press, 1993.
- İrızık, Gürol. “20. Yüzyıl Bilim Felsefesi Tarihini Yeniden Yazmak”. *Anlam Kavramı Üzerine Yeni Denemeler* içinde, 33-46. İstanbul: Legal Kitapevi, 2010.
- Feyerabend, Paul. *Science In A Free Society*. London: Lowe& Brydone Ltd. Press, 1978.
- Feyerabend, Paul. *Farewell To Reason*. London&New York: New Left Books Press, 1987.
- Ingvar, Johansson. “Anglosakson Bilim Felsefesi”, çev. Şahin Alpay. *Felsefe Yazıları 4. Kitap* içinde, ed. Selahattin Hilav, 5-35. İstanbul: Yazko Yayınevi, 1983, 5-35.
- Lange, Albert Frederick. *History Of Materialism Vol III*, trans. Ernest Chester Thomas. London: Trubner&Co., Ludgate Hill., 1881.
- Lecourt, Dominique. *Bilim Felsefesi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2013.
- Losee, John. *A Historical Introduction To The Philosophy Of Science*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Mach, Ernst. *Popular Scientific Lectures*, ed. Thomas J. McCormack. Chicago: The Open Court Publishing Company, 1895.
- Mach, Ernst. “A New Sense-1897”. In *Galileo’s Commandment: An Anthology Of Great Science Writing*, ed. Edmund Blair Bolles, 22-28. New York: W. H. Freeman & Co Ltd., 1997.

- Mach, Ernst. *The Analysis Of Sensations: The Relation Of The Physical To The Psychological*. Chicago&London: The Open Court Publishing Company, 1914.
- Mach, Ernst. *Principles Of The Theory Of Heat*, ed. Brian Mcguinness. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1916.
- Mach, Ernst. *The Science Of Mechanics: A Critical And Historical Account Of Its Development*, Chicago&London: The Open Court Publishing Company, 1919.
- Mach, Ernst. *The Principles of Physical Optics: An Historical and Philosophical Treatment*. London: Methuen&Company Ltd., 1926.
- Mach, Ernst. *Knowledge And Error*, ed. Brian Mcguinness. Dordrecht-Boston: D. Reidel Publishing Company, 1926.
- Oeser, Erhard. “Bilimsel Evrenselciğin Temellendirilmesi Olarak Evrimci Bilgi Teorisi”, çev. Neşe Özkaynak. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, 25(1984), 73-80.
- Oeser, Erhard. “Bilimsel Yöntemin Evrimi ve Bilimler Sistemi”, çev. Nejat Bozkurt. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*, 25(1984), 81-86.
- Özlem, Doğan. “Bilgi ve Bilimde Olguculuk: Tarihselcilik Tartışması Üzerine”. *Felsefe Yazıları 4. Kitap* içinde, ed. Selahattin Hilav, 36-66. İstanbul: Yazko Yayınevi, 1982.
- Picon, Gaeton. *Çağdaş Felsefe*, çev. Bertan Onaran. İstanbul: Kitapçılık Yayınları, 1966.
- Preston, John. *Feyerabend: Philosophy, Science and Society*. Cambridge: Polity Press, 1997.
- Psillos, Stathis. *Philosophy Of Science A-Z*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.
- Randall, Herman John., Justus Buchler. *Philosophy An Introduction*. New York: Barnes&Noble Inc., 1942.
- Reichenbach, Hans. *The Rise Of Scientific Philosophy*. Berkeley: University of California Press, 1951.
- Soykan, Naci Ömer. “Ernst Mach’da Bilginin Biyolojik Antropolojik Temeli”. *Felsefe Dün-yası Dergisi*, 13(1994), 21-30.
- Soykan, Naci Ömer. *Bilgi ve Betimleme: Pozitivizm ve Ernst Mach Üstüne*. İstanbul: Küyerel Yayınları, 1998.
- Stadler, Friedrich. “What Is The Vienna Circle? Some Methodological And Historiographical Answers”. In *The Vienna Circle and Logical Empiricism*, ed. Friedrich Stadler, XI-XXIII. New York: Kluwer Academic Publishers, 2003.
- Thilly, Frank. *A History Of Philosophy*. New York: Henry Holt And Company, 1924.
- Ural, Şafak. *Basitlik İlkesi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011.
- Ural, Şafak. *Pozitivist Felsefe*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
- Ülken, Ziya Hilmi. *Varlık ve Oluş*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968.
- Yıldırım, Cemal. *Bilim Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2012.
- Yıldırım, Cemal. “Metafizik Üzerine Bir İrdeleme”. *Felsefe Tartışmaları*, 11(1992), 37-44.